

מתורתם של רבותינו

'איך לא שלח (יוסף) כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו'*

- א. פתח דבר.
- ב. דברי הרמב"ן.
- ג. מפרשי התורה על הרמב"ן.
- ד. ביוגרפיה של הרב ברוך פרידנברג זצ"ל ותעלומה ספרותית.
- ה. מהלכו המחודש של בעל ה'מקור ברוך'.

פתח דבר:

בפרשת מקץ ובריש פרשת ויגש, עולה תמיהה עצומה – מדוע יוסף לא שלח לאביו כי הוא חי וקיים ומושל בכל מצרים. התמיהה מתעצמת ומחריפה כאשר יוסף מתנכל אל אחיו ושם להם עלילות דברים וגורם בזה צער גדול לאביו¹.

במדור הנוכחי נביא בס"ד מהלך מפתיע שהציע אחד מגדולי תלמידי החכמים בדור שלפני למעלה ממאה שנה, הרב ברוך פרידנברג זצ"ל, 'חברותא' למרן ה'משך חכמה'. הגר"ב פרידנברג עסק גם בפשוטו של מקרא וחידש בתחום זה חידושים נפלאים ומקוריים, אשר נדפסו על ידי בנו בשנת תרפ"ט בספר 'מקור ברוך'.

אך בטרם נפנה לדבריו ולמשנתו. נציג את דברי הרמב"ן הידועים על אתר, וקצת מהמפרשים שנתקשו בביאורו. כן יובאו כמה מהאחרונים אשר צידדו וחידדו את היסוד המחודש של דבריו:

הרמב"ן:

"ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם" ... יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחיים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת, כי יודע בפתרוןם כי כל אחיו ישתחוו לו בתחילה מן החלום הראשון... ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו, ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו, אבל את הכל עשה יפה בעתו, לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת...

* המדור בעריכת יה"ל. הערות לדוא"ל: srul.halperin@gmail.com או: pshatot@gmail.com.
¹ יעויין בספר 'הדר התורה' לג"ר איתן שנדורפי שהביא בזה שלוש עשרה שיטות בטוב טעם ודעת.

וכן אני אומר שכל הענינים האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות. כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים, איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו. כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון. אבל היה רואה כי השתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו אי אפשר להיות בארצם, והיה מקוה להיותו שם במצרים בראותו העלחתו הגדולה שם, וכל שכן אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו. (רמב"ן בראשית מב, ט).

אברבנאל:

והרמב"ן כתב שזכר את החלומות, וראה שלא נתקיימו עדיין והשתדל בקיומם, כי ידע כי עכ"פ יתקיימו. וכבר כתבתי שלא היה קיומם בהשתחואה הגשמית, כל שכן שאף שיכירוהו יתקיימו בהיכנעם והשתחואותם לו מפני גדולתו. ועוד שקיום החלומות היה מוטל על הקדוש ברוך הוא, לא על יוסף החולם. (שאלה שיטית, סוף פרק מא)

אילת השחר [להגראי"ל שטיינמן זצ"ל]:

והנה מש"כ הרמב"ן שיוסף עשה עצות הללו להביא את בנימין כדי שיתקיים החלום, צריך ביאור דאפילו אם אדם צריך לעשות השתדלות, מכל מקום על נבואה לכאורה לא מוטל על האדם לעשות פעולות לסייע, דכשהקב"ה ירצה זה יתקיים. [אמנם להלן (מו, ד)] כתבנו דאף על פי שהקב"ה הבטיח ליעקב שיקבר בארץ ישראל, מכל מקום הוא השביע את יוסף שיעלה לקוברו לפי שצריך לעשות השתדלות, וזה כסברת הרמב"ן ומ"מ יש לחלק קצת כי שם נרמז ליעקב שיעשה השתדלות]. (בראשית מב, ט)

ומאידך יש שיסוד השתדלות הנ"ל, הוה ברירא להו?²

אדרת אליהו (שם):

ולכך הקדימה התורה ויזכור יוסף את החלומות, להודיע שכל מה שעשה לא עשה אלא מרוב צדקתו שיקוימו החלומות שלא להכחיש רצון וגזרת עליון, וזהו כלל התורה.

העמק דבר (שם):

"את החלומות" – שני החלומות. והודיע הכתוב שלא מחמת נקימה ח"ו התהלך עמם בעקשות כזה אלא משום שנזכר החלומות שהוא כעין נבואה שהרי החלום הראשון כבר נתקיים וא"כ עליו לראות שיקוים גם השני ואם לא יעשה כן יהיה כמו כובש את נבואתו ע"כ ביקש סיבה שיגיע לזה.

² יעויין בגמ' בשבת דף קמט: וברש"י שם ד"ה "ושעירים ירקדו שם". וכן יעויין ריש ספר מלכים במאמץ נתן הנביא להמליך את שלמה משום שכך נתנבא (דברי הימים א, כב, ט), עיין רד"ק ריש מלכים (א, א, ט).

הרב ברוך פרידנברג זצ"ל וספרו 'מקור ברוך'

הרב ברוך פרידנברג נולד בביאליסטוק בשנת תר"ה. כבר מגיל צעיר התפרסם בכשרונותיו הגדולים ונודע בשם 'באגעלע דער עילווי'. לאחר נישואיו העדיף להתפרנס ממסחר ולא ממשרת רבנות, ופתח במוסקבה בית מסחר גדול ומצליח בשותפות עם אחיו. לאחר שהעסק התייצב שב לביאליסטוק, כאשר הרווחים מאפשרים לו להמשיך ולעסוק בתורה, ואף לרכוש ספרים רבים לספרייתו שהפכה עד מהרה לאחת הספריות הגדולות והמפורסמות במחוז כולו. בשנים אלו עמד בחליפות מכתבים עם כל גדולי דורו: הגר"ח מבריסק, ה'אור שמח', ה'חפץ חיים', ר' איסר זלמן מלצר ועוד. בשנת תרע"ד, לאחר שהבריאת ממחלה קשה, החליט לעלות לארץ ישראל, וקבע את מושבו בעיר יפו. חודשים מספר לאחר עלייתו ארצה פרצה מלחמת העולם הראשונה, והוא נאלץ לגלות למצרים. מיד עם תום המלחמה הוא שב לארץ ישראל וקבע את מושבו בירושלים, ושם הלך לבית עולמו בשנת תרפ"א.

שמונה שנים מאוחר יותר, בשנת תרפ"ט, הוציא לאור בנו ספר בשם 'מקור ברוך' ובו כינס מחידושי תורתו על התנ"ך והש"ס. הספר זכה להסכמותיהם הנלהבות של הראי"ה קוק ור' אברהם צבי פנחס, רבה של טיקטין, מחשובי רבני ליטא. חידושו על התנ"ך מתמקדים בדרך כלל בפשטי המקראות ומתאפיינים במקוריות רבה.

דברי תורתו אשר יובאו להלן מוגשים מתוך ספרו הנ"ל אשר נגאל על ידי אחד מידידי כתב העת, אשר גילה את אוצרותיו, מתוך מאגר הספרים 'אוצר החכמה'. ועל כך תודותינו.

מהלך דומה מר' שמואל שרגא פייגנזון ('שפ"ן הסופר')

ר' שמואל שרגא פייגנזון אשר נודע בכינויו הספרותי 'שפ"ן הסופר', מנהל דפוס ווילנא הידוע של האחים ראם, כתב מהלך זהה ופרסם את חידושו זה בשנת תרפ"ב¹.

הדמיון בין שני הקטעים מדהים, וההסבר המתבקש לכאורה הוא שאחד מהם אולי שמע את המהלך מכתבו של חברו. אולם קשה לומר כן: מחד לא יתכן שהרב פרידנברג לקח את הדברים משפ"ן הסופר - שהרי, כאמור, שפ"ן הסופר העלה אותם על הכתב רק בשנת תרפ"ב, ואילו הרב פרידנברג נפטר בשנת תרפ"א.

ולאידך גיסא, לא יתכן גם ששפ"ן הסופר קיבל את המהלך מהרב פרידנברג, שהרי הספר 'מקור ברוך' ראה אור רק בשנת תרפ"ט (שמונה שנים לאחר פטירת המחבר) - שבע שנים לאחר ששפ"ן הסופר כתב את המהלך בירושלמי שם.

אכן תעלומה. על כל פנים, בכל הוזהירות המתבקשת נראה שזכות הראשונים אכן שמורה ל'מקור ברוך' - שהרי הוא נפטר בתרפ"א, ואם כן, לכאורה הוא כתב את הדברים לפני שפ"ן הסופר שהדפיס חידושו רק בתרפ"ב.

אכן יש להניח ולהסביר זאת על דרך 'שני נביאים המתנבאים בסגנון אחד', מי יודע.

¹ חידוש זה ועוד חידושים משלו הדפיס בסוף התלמוד ירושלמי - מסכת ברכות, דפוס ווילנא תרפ"ב.

הרב ברוך פרידנברג זצ"ל (תר"ה-תרפ"א)

ביאליסטוק – ירושלים

יוסף ואחיו – פשר ההתנכרות

שש שאלות על הנהגת יוסף עם אביו ואחיו¹

כל הפרשה הזאת רבו בה הקושיות והתמיהות.

התמיהה הגדולה היא איך חטא יוסף חטאה גדולה לצער את אביו לעזבו ביגון ואבל כ"ב שנה ולא הודיעו כי חי הוא, וגם כאשר באו אחיו התאפק ולא התוודע אליהם בבואם לראשונה, ועוד יתירה עשה לצער את אביו בלקחו ממנו את בנימין?

עוד תגדל התמיהה בראותנו את כל מעשיו עם האחים והנה לא היתה להם שום פעולה יוצאת²: בתחילה אמר להם "מרגלים אתם", ובפעם השניה התוודע אליהם ולא היתה שום פעולה מזה אשר העליל עליהם "מרגלים אתם". הוא צוה לשום את הגביע באמתחת בנימין ולא יצאה מזה שום פעולה – כי הוא לא נשאר אצלו לעבד. וגם קשה איך עשה עלילה על איש נקי וצדיק לאמר עליו שהוא גנב, והוצאת שם רע על חבירו הלא הוא חטא גדול? וכל המעשים של יוסף היו סוף כל סוף בטלים ומבוטלים בלי שום תוצאות אחרי כי לסוף לא התאפק ולא גמר את מחשבתו, ואם כן למה מספרת התורה כל הדברים האלה אשר אין בהם לא תורה ולא חכמה ולא מוסר לפי הפשטים של מפרשי התורה? **שלישית**, הקשה הרמב"ן ז"ל איך בא יוסף עליהם בעלילה לאמר מרגלים אתם בלא טעם ובלא אמתלא, כי מה עשו להיותו אומר להם ככה, ולא נאה לאיש שר משנה למלך לבוא בעלילה על אנשים בלי שום סיבה. **רביעית**, הוא שאל אותם היש לכם אב או אח, איזו שייכות זאת להעלילה של מרגלים. **חמישית**, תמוה מאוד מה שאמר להם בזאת תבחנו וכו' כי אם בבוא אחיכם הקטן הנה, איזה בחינה היא זאת לראיה שאינם מרגלים, ואין שום טעם בדברים האלה, היתכן אשר מי שאמרו לו אין חכם ונבון כמוך, יעשה מעשים וידבר דברים כאלה אשר אין להם שחר.

עוד תמוה אשר אחרי שהתאפק ימים רבים פתאום לא יכול עוד להתאפק ויתן את קולו בבכי - האם לב נשים לו? אנת יוסף, אן חכמתך אן סוכלתנותך - לא דיך שמעשיך סותרין זה את זה אלא שציערת את יעקב אביך כ"ב שנה?

¹ הכותרות והחלוקה לאותיות הן משל העורך.

² מטרה ותכלית.

יוסף טעה וחשב שאביו כועס עליו

אבל כשנתבונן בדבר נראה את גודל צדקתו ואת חכמתו של יוסף. הכתוב מספר אשר אחי יוסף שנאו אותו על חלומותיו, וגם אביו גער בו כאשר סיפר לו את חלומו אשר פתרונו כי גם אביו יבוא להשתחוות לו, ובאמת חטא בזה נגד כבוד אביו, ומספר הכתוב כי אחיו קנאו בו, כלומר, הראו לו את שנאתם ולא כיסו עליה, ואולי אמרו בפירוש שינקמו ממנו... "ואביו שמר את הדבר" (לעיל לז, יא), ונוכל לפרשו בשני פירושים: האחד, כמו שפירש רש"י וזהו הפירוש האמיתי - שהיה ממתין ומצפה מתי יבוא, והשני, כי שמר את חטאו בלבו - כי לא שכח את העלבון שהעליב אותו, כמו "ועברתו שמרה נצח" (עמוס א, יא), "אם עוונות תשמור" (תהלים קל, ג), ושמר כאשר יבוא העת אז יעניש אותו. ויוסף כששמע גערת אביו טעה וחשב שאביו כועס עליו ושומר בלבו איבה עליו. והנה אחרי זאת שלח אותו אל אחיו בשכם, ואע"פ שהיה יוסף יודע באחיו ששונאים אותו והיה מפחד שמא יעשו לו רעה בכל זאת אמר "הנני" (לעיל שם פסוק יג) - 'לשון ענוה וזריזות, נזדרז למצות אביו' כלשון רש"י. וזהו שאמר יעקב: "והשיבני דבר" (שם), אשר לכאורה הוא למותר - כי אם שלח אותו יעקב לראות את שלום בניו מובן מאליו כי ישוב אליו להודיעו משלומם, אבל הכתוב מביא הדברים להוכיח כי לא עלה על דעת יעקב לצוות לבניו שיהרגוהו או שימכרו אותו, אבל יוסף לא הבין זאת, או שחשב שאביו אמר זאת רק למען שישמע בקולו לילך לאחיו.

לפני מתן תורה היה יכול אבי המשפחה לענוש את בניו ביסורים וגם במיתה

מימות עולם עד מתן תורה היה האב מושל בבניו ממשלה בלתי מוגבלת, ברשותו היה למכור את בניו ממכרת עבד ואף להמיתו. התורה מספרת לנו אשר נח קילל את כנען "עבד עבדים יהיה לאחיו" (לעיל ט, כה), וגם בזה כוונת התורה שמא יאמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גויים בני כנען, אנו אומרים להם "נח אמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו, עבד שקנה נכסים עבד למי ונכסים למי" כמו שהשיב נביהא בן פסיסא לבני אפריקא (סנהדרין צא), הרי שהאב יכול למסור את בניו ובני בניו לעבדים. ראובן אמר "את שני בני תמית" (להלן פסוק ל"ז), ואף כי לא קיבל יעקב דבריו של ראובן מפני שאמר בניו הם ולא בני, אך מזה ראייה שראובן היה יכול למסורם למיתה אם היה מסכים לזה גם יעקב אביו. וזה מקרוב נדפסו העתקות מהלוחות אשר מצאו החופרים באדמה בארץ שנער ועליהם היו חרותים חוקים ומשפטים מימות המלך חמורבי הוא נמרוד, וכתוב שם מפורש אשר האב היה יכול למכור את בניו לעבדים וגם להמיתם. והיה לחוק אצל הגויים אשר בעד חובות ממון של האבות מוכרים את בניהם לעבדים, וגם היה לחוק להמית הבנים בעוון אבותיהם כמו שנאמר (ישעיהו יד, כא) "הכינו לבניו מטבח בעוון אבותם".

וכאשר נתן לנו הקב"ה את התורה הקדושה צוה לנו "כי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים" (שמות כא, ז), וזה היה מנהג קדום אשר האב היה ברשותו למכור את בתו, והשאירה התורה את המנהג הזה וצותה אשר אדוניה מחויב ליעדה, אך למכור את בנו לא נתנה התורה רשות, ובכל זאת לא גזרה התורה מיתה על הגונב את בנו ומכרו אליבא דרבנן

דסבירא להו הכי (סנהדרין פה, ב). ואף כי אחרי מתן תורה נעקר המנהג הזה מישראל בכל זאת מצינו עוד בימי אלישע הנביא רושם מהמנהג הישן - "והנושה בא לקחת לו את שני ילדי לו לעבדים" (מלכים ב' ד, א) שלא כדין תורה אך כמנהג הקדום אשר הבנים המה כמו נכסים של הוריהם, וכן "והנה אנחנו כובשים את בנינו ואת בנותינו לעבדים" (נחמיה ה, ה), וכן "או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו" (ישעיהו נ, א), מכלל שהיה אז המנהג למכור את הבנים בעד חובות אביהם. ונראה אשר לפני מתן תורה היה יכול אבי המשפחה לענוש את בניו ביסורים וגם במיתה אם לא שמעו בקולו, וכשניתנה תורה נתחדשה הלכה, ואם הבן היה סורר ומורה יכול אביו רק לייסרו ולא נתנה לו רשות להמיתו, רק שהאב והאם שניהם ביחד מחויבים להביאו לבית-דין, ורק לבית-דין ניתן רשות להמית את הסורר ומורה.

יוסף חשב כי מכרו אותו במצות אביו

ולפי דעת המפרשים היה יוסף כבן סורר ומורה ורק יעקב היה לו הרשות לדונו ולהמיתו, ולכן כאשר מכרו אחי יוסף אותו לעבד חשב כי עשו זאת בפקודת אביו - כי לא יתכן אשר ימכרו אותו על דעת עצמם כי אצלם זה חטא גדול, אך אביו היה לו הרשות והיכולת למכרו, וחשב בודאי כי מכרו אותו במצות אביו. ועתה אין עוד תימה על יוסף על אשר לא הודיע לאביו את רוב גדלו במצרים - כי לא ידע אם יחוננו אביו, ואחרי שגירש אותו מעל פניו ומכרו לעבד אולי לא יחפוץ עוד לראותו, ולהיפך - אם ישמע כי יוסף נתגדל והוא משנה למלך עוד יתעורר בו קנאה עליו ולא ירצה לראותו למען לא ישתחוה לו, ואפשר למצוא זכות על אחי יוסף שחשבו אשר אם יהרגו או ימכרו את יוסף יעשו נחת רוח לאביהם כי גם המה טעו במחשבתו. ויתכן לומר אשר יוסף חשב כי אביו ציוה לאחיו שיהרגוהו והמה חסו עליו ונתרצו למוכרו, ו[ל]אביו יאמרו כי הרגוהו.

תכנית יוסף לברר אם אביו שונאו גם עתה, או מתנחם על מכירתו

ויהי כאשר באו אחי יוסף למצרים היה חפץ יוסף להתוודע על אודות אביו אם הוא שונא אותו גם עתה או אולי מתנחם על אשר מכרו לעבד, ואולי כאשר ישמע את רוב גדלו במצרים ישוב לאהבה אותו. והנה הוא לא יכל לשאול את אחיו הגדולים על אודות לב אביו אליו מפני שחשב אשר המה שונאים אותו גם עתה ויתקנאו בו אם יתודע אליהם, ולכן התחכם להביא את בנימין, וכאשר יהיה בנימין אצלו לבדו אז יתודע אליו וישאל אותו על אודות אביו, והוא לא השתתף במכירתו, וגם הוא אחיו בן אמו ואוהב אותו כאח מן האם, וגם הוא בן זקונים לאביו והוא ישוב תמיד אצלו ויודע מה בלב אביו עליו, וממנו ידע את האמת, וכאשר יתודע כי לב אביו טוב עליו אז ישלח עגלות להביאו מצרימה.

שימוש יוסף במצב: מתיחות עם ארם נהרים וחדש הריגול

והנה הרעב היה בארץ מצרים ובארץ כנען כמפורש בכתוב, ויחזק הרעב בארץ מצרים (מא, נו) כי היה הרעב בארץ כנען (מב, ה) ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב, ועוד מספר

הכתוב ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען (מז, יג). מזה נראה שלא נמכר שבר לארצות אחרות אף לאלה שהיה שם רעב, כמו שנאמר ויהי רעב בכל הארצות (מא, נד), וקרוב לשער כי ממשלת מצרים אסרה להוציא לחם לחו"ל, וארץ כנען היתה אז תחת ממשלת מצרים, ולכן הותר למכור לארץ כנען, ולארצות אחרות כמו ארם נהריים נאסר להוציא לחם לשם. ואולי היתה אז ארץ מצרים במלחמה עם בבל, ובב"ר הביאו הרמב"ן - בשלש ארצות היה הרעב, בפינקא ובערביא ובפלשטינא, ולזה כיון שמואל (פסחים קי"ט) בשאר ארצות מנין.

ויהי כאשר באו אחי יוסף לקנות שבר במצרים, והמה היו ניכרים בתואר פניהם ובחזותם שהמה עברים מארם נהרים, והא ראייה שהכתוב אומר כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם, ומאין ידעו שהמה עברים, מכלל שהיו ניכרים בתואר פניהם ולכן היה ליוסף אמתלא לשאול אותם מאין באתם, הלא אינכם מארץ מצרים ומארץ כנען, עברים אתם, ואסור לכם לקנות לחם במצרים, והמה השיבו לו מארץ כנען באנו לשבר אוכל, ואף כי ארץ מולדת אבותיהם היתה ארם נהרים, אך המה ואבותיהם נתיישבו כבר בארץ כנען, וכתושבי כנען יש להם הזכות לקנות שבר במצרים. כן דקדקו, בני איש אחד בארץ כנען, כן, השיבונו אליך מארץ כנען, אשר לכאורה הוא למותר, ולדברינו הוא עיקר.

בימים ההם לא היה עוד מנהג המדינות אשר כל איש מחוייב להביא אתו תעודה המעידה עליו - מי הוא, איזה עם ומאיזה ארץ הוא (פאספארט בלע"ז), ולכן עשה יוסף בחכמה ושאל אותם אם יש להם אב או אח, כמפורש בפרשה, וכאשר השיבו לו שנים עשר אחים וגו', אמר להם יוסף בזאת תבחנו בבוא אחיכם הקטון הנה, כי כנען קרובה למצרים וארם נהרים רחוקה, ונשער למשל מכנען למצרים הוא דרך חודש ימים, ומארם נהרים - היא בבל - דרך ארבעה חודשים, א"כ אם יביאו את בנימין אחרי עבור שלשה חדשים בערך, אז תהיה מזה ראייה מוכחת שהמה דרים בארץ כנען, כי מארם נהרים מהכא להתם ומהתם להכא לא פחות משמונה חודשים, ומטעם זה אמר יעקב לבניו 'קחו מזמרת הארץ' למנחה למען יראה כי באו מארץ כנען.

ויהי כאשר הביאו את בנימין צוה יוסף לשים את גביע הכסף באמתחת בנימין למען ישאר הוא אצל יוסף בתור עבד והאחים יעלו אל אביהם, וזאת היתה כוונתו במחשבה תחילה למען יוכל לחקור אצל בנימין על אודות אביו בהיותו לבדו, והכל נעשה בחכמה ודעת וחשבון.

ולא יכול יוסף להתאפק - מדברי יהודה מתברר שיעקב לא ידע מאומה ומתאבל

אבל קרה המקרה ונתבלבלו החשבונות, ומספר הכתוב איך ניגש יהודה ולקח רשות לדבר באזני יוסף, ובתוך דבריו סיפר לתומו "ויאמר עבדך אבי אלינו וגו' ויצא האחד מאתי ואומר אך טרוף טרוף" (להלן מד, כז-כח), ויהי כאשר שמע יוסף את הדבר הזה אשר אביו לא ידע מאומה מהמכירה ועוד כי הוא מתאבל עליו והוא אומר כי תרד שיבתו ברעה שאולה אז התרגש מאוד ולא יכול עוד להתאפק מבלי להתודע אל אחיו, ובמדרש רבה כיון הגידו לו צערו של יעקב מיד - "ולא יכול יוסף להתאפק, ויתן קולו בבכי... ויאמר אני יוסף העוד אבי חי" (שם מה, ב-ג), וזה לא אמר בדרך שאלה - שהרי מיד בבואם שאל אותם "השלום אביכם הזקן אשר

אמרתם העודנו חי?" (שם מג, כז), אך עתה אמר בדרך תפילה ובקשה - הלואי עוד אבי חי, ומיד אמר "מהרו ועלו אל אבי" (שם מה, ט) - מזה נראה אשר כל הימים אשר היה יוסף במצרים לא הפסיק מלחשוב שהלואי ויוכל לראות את אביו, וכל התחבולות אשר עשה היו למען לבשר לאביו שהוא חי ולספר לו מכל הגדולות אשר אתו למען יבוא אליו והוא יהיה לו למשיב נפש ולכלכל את שיבתו, ועליו נאמר (משלי י, א) "בן חכם ישמח אב", ונאמר (מלאכי א, ו) "בן יכבד אב".

כוונת המדרש בבראשית רבה

ובזה נוכל לכוון את מאמר המדרש רבה (פ' צד) הביאו רש"י ז"ל, וירא את העגלות "סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפ' עגלה ערופה היה עוסק, הדא הוא דכתיב וירא את העגלות ותחי רוח יעקב", כוונת המדרש כי בכל הזמן אשר התאבל יעקב על יוסף היה יעקב מצטער פן חשב יוסף אשר הוא היה הסיבה למיתתו והיה שונה עגלה ערופה - כלומר היה אומר - ידי לא שפכו את הדם הזה ועיני לא ראו, וכאשר כתבנו למעלה, באמת טעה יוסף וחשב כי אביו שלח אותו לבניו בשדה למען ימכרו לעבד בפקודתו, ועתה כאשר שלח יוסף להביא את יעקב היה מתירא פן יחשוב יעקב כי יוסף חושד אותו אשר ע"פ פקודתו מכרו אותו לעבד, ולא ירצה לראות את יוסף, כי איך יראה את פניו בשעה שהוא חושד אותו במכירתו, ע"כ אמר יוסף לאחיו אם יאמין לכם מוטב, כלומר אם יאמין לכם שאנכי אוהב אותו ויודע אני שהוא לא ידע מהמכירה מוטב, ואם לאו אתם אומרים לו בשעה שפרשתי ממך לא בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק, כלומר בשעה שפרשתי ממך ראיתי את אהבתך אלי וידעתי כי ידיך לא ישפכו הדם הזה, ואינך חייב בזה, הה"ד 'ותחי רוח יעקב אביהם', וזה גם פשוטו של מקרא, כי בעגלות היו נוסעים רק השרים והחורים, כמו שמצינו בגמ' (שבת קנב.) דעל סוס רכיב מלך, ולכן היה צריך יוסף ליטול רשות מעם פרעה לשלוח עגלות, ועיין ברשב"ם שם מה יט, ויהי כאשר ראה יעקב את העגלות אז ידע כי יוסף הוא שר במצרים וגם את אביו יושיב בין השרים, ומזה ידע כי אין בלבו של יוסף עליו.

דרך המדרש

וזה היה דרכם של חכמינו כאשר רצו להליט רעיון עמוק בדברים קצרים אז סמנו את הפרשה בתורה אשר שם נמצא הרעיון. כן, בחפצם לסמן על אברהם שהוא היה רודף שלום ועושה שלום אמרו עליו שהוא למד הלכות ערובין, וכן כאשר חשבו לאמר שיעקב היה אוהב את יוסף אהבת נפש, אמרו עליו שכאשר ראה את יוסף היה קורא את שמע אשר שם נאמרה אהבה בכל לבבו ובכל נפשו של ישראל ורמזו בזה על ישראל סבא.